

Heerom van Congo

Hij zou missionaris worden, wat passend gevierd werd met een *Feestdich* van *Tomatten Soep, Ossenbraad met Princessen* en *Congobootjes*. Zijn baard liet hij groeien, dat zou hem in Congo van pas komen, want zwarten keken op naar mannen met lange baarden omdat de hunne altijd kroesden.

Die vooravond van Kerstmis 1923 stond heerom in toga en hoge hoed aan de reling van de Albertville, een zwarte gebreide sjaal om de hals geknoopt. Een simpele jongen losgerukt uit het Vlaamse platteland, op weg naar het hart van Afrika om zieltjes te winnen. Naast hem, in een landschap van bontmantels en hoeden met pluimen, blikte zijn moeder smartelijk de camera in: het zou tien jaar duren voor ze haar teerbeminde kind weerzag.

Later op de dag, toen de loopbrug was binnengehaald en de stoomfluit had geklonken, begon de harmonie op het wandelterras te blazen en huurden de achterblijvers bootjes waarmee ze een eindje meedobberden op de Antwerpse Schelde, wuivend en roepend naar de Congogangers.

Heerom moet zich onwennig gevoeld hebben op die boot. Hij was in zijn leven nooit verder dan Lourdes geweest. Als de kolonialen dansten in de balzaal, trokken de paters zich terug in hun hut om te brevieren. Of ze legden een kaartje in de rookkamer. Vaak reisden ze als aalmoezenier mee, dan kregen ze korting. Een van hen schreef ooit een verbolgen brief aan de directie: hij had een bemanningslid op het dek in innige omhelzing met een dame aangetroffen.

In die jaren had ieder Vlaams gezin wel een heeroom in de missie. Het moederleed om zijn afwezigheid werd ruimschoots vergeod door de nieuwe wereld waarin de familie terecht kwam: missionarissen met verlof brachten verhalen over zoonlief in de *brousse* en tafelden mee op zondag, zodat dieprode wijnvlekken achterbleven op het damasten tafellaken en het hele huis doortrokken was van sigarenwalm.

Op de eerste foto's die hij stuurde stond heeroom op een kale vlakte, omringd door bangelijke negermeisjes met gevouwen handjes 'dien ik het Heilig Doopsel toediende' of door 'personeel der missie', jongemannen in te korte broeken en prangende jaszjes. Op latere foto's droeg hij geen hoed meer, maar een tropenhelm en op de achtergrond was een bouwseltje verrezen dat hij in zijn brieven 'missiehuis' noemde. Als hij daar de mis opdroeg, zaten zwarte kinderen geknield in het zand en bungelde zijn tropenhelm aan het strooien dak.

Toen kwamen de cadeaus. Op de schouw van ons ouderlijk huis stonden zwarte speermannetjes en antilopen op schriële poten. De tweede helft van onze ivoren boekensteun was per abuis bij een andere tak van de familie terecht gekomen. In de sombere bovenkamer van bomma, zijn zuster, hing een naïef schilderij van een vredig Congolees dorp met lemen hutten. Het glansde met een lichtzinnige gloed die door de jaren heen intenser leek te worden.

Eén cadeau van heeroom werd de dag na aankomst al naar een vergeten plek op zolder verbannen. Als kind gingen we er vaak naar kijken. De zoldervloer kraakte en was bezaaid met muizenvallen die dichtklaptten als we in de buurt kwamen. Aan het eind starden de glazige ogen van een slang ons vanuit een transparante kist aan: ze was wit-grijs gevlekt en lag op een bed van vergeelde watten, de kop trots en boos opgericht.

En toen zou heeroom zelf komen. Aan zijn komst gingen bedrijvige dagen vooraf. Bomma zette een bordeauxkleurig kamerscherm voor de sofa en haalde Hervese kaas, blauwe druiven, sigaren en Elixir d'Anvers in huis – dingen die hij in de *brousse* moest missen.

De ontberingen van de brousse waren hem nochtans niet aan te zien zoals hij die dag op het spierwitte dek van de stoomboot stond: hij had een rond, lachend gezicht met een uitgerafelde baard en hield zijn buik, die door de jaren heen steeds omvangrijker werd, fier vooruit.

De weken daarna was hij een reizende attractie. 's Nachts lag hij op de sofa te snurken alsof hij nog in de rimboe was en niemand hem kon horen. De Hervese kaas – stinkkaas in de kindermond – deed ons bomma's huis rond etenstijd mijden, maar vanachter het grote raam van de eetkamer hielden wij alles nauwlettend in de gaten. Na een copieus ontbijt installeerde heerom zich in de zetel met een 'drupke' Elixir en terwijl hij de sigarenrook in kringetjes de kamer inblies, haalde hij herinneringen op aan vroeger, toen hij en bomma nog jong waren en iedereen nog leefde.

'Ge moet nie zoveel drinken, Albert,' zei bomma dan wel eens, bezorgd over zijn gezicht dat rood aanliep, maar hij wuifde haar bezwaren weg: 'In Congo drinken we whisky als water, dat is het beste medicijn tegen de malaria.'

Na zijn siësta hield hij audiëntie. We speelden kaart en luisterden naar de vreemde woorden die moeiteloos over zijn lippen kwamen en die de gevaarlijke brousse in ons eentonige dorp tot leven brachten: *makak, kakkerlak, matata*. Hij leerde ons een liedje dat zijn arme zwartjes in Tumba zongen als ze blootsvoets door het hete zand naar school liepen: *A wani kunni ka a wani, a wa wa wika janka jéja*.

Elke middag ging hij brevieren langs het kanaal. We mochten mee als we stil waren. 'Pas op, niet op het bankje knielen!' waarschuwde hij als we onderweg het kapelletje van Onze Lieve Vrouw van Vlaanderen passeerden. In Congo had hij dat zelf ooit wél gedaan: er was een giftig serpent onder vandaan geschoten. Als we bij het kanaal waren keek hij even op uit zijn gebedenboek om te wijzen naar de rokende schouwen in de verte: 'Kijk, dáár ligt Congo.'

Op zondag boog het hele dorp vol eerbied als hij door de straten schreed in zijn ruisende soutane. In de kerk hield hij een vu-

rige preek over 'onze brave zwarten' die dagenlang met zware vrachten onder de evenaarszon moesten lopen. Waarna de kerkmeester geld ophaalde voor een 'autocamionette'. Op die momenten waren wij ons even bewust van heerooms grote importantie in de wereld.

Na zijn vertrek werd alles weer gewoon in het dorp. We ontdekten dat heerooms schouwen langs het kanaal die van de lood- en zinkfabriek waren en begonnen toen ook aan die andere verhalen te twijfelen: dan lag er zeker ook geen serpent onder de bank van het kapelletje en zou hij ook wel geen aap sturen, zoals hij beloofd had. Maar zijn brieven waren ernstig, hij maande ons aan te bidden voor zijn 'rakkers die de mens de oren van de kop eten'.

Op een dag bezorgde de postbode een pakket van wel anderhalve meter lengte. Uit Congo. Ons enthousiasme over de omvang van het cadeau werd enigszins gedrukt toen we het deksel van de doos oplichtten: daar lag een bleek poppenscharminkel met dorre vlechten en benen die losjes aan de romp bevestigd waren. 'Deze pop kan marcheren!' had heerom er triomfantelijk bijgeschreven.

We 'marcheerden' er die middag mee naar school. Haar huid bladderde af in onze bezwete handen, haar wangen schilferden en onze vriendinnen lachten ons uit. Die avond verhuisde de pop met doos en al naar de zolder.

Maakten ze in Congo zulke lelijke poppen? Maar waarom was ze dan niet zwart zoals de kroeskopjes met rieten rokjes die heerom vroeger eens gestuurd had? Jarenlang hebben we naar de herkomst van de 'marcherende pop' gegist. Tot een ver familielid, dat óók zo'n pop ontvangen had, het ons jaren na heerooms dood vertelde.

De Congoboot legde onderweg aan in Tenerife. De eilandbewoners hadden door de jaren heen een lucratief handeltje opgebouwd rond de Congogangers: jongetjes doken de geldstukken achterna die de passagiers vanaf het dek in het doorzichtige water gooiden en kooplui kalefaterden een kartonnen romp op tot iets dat op een pop leek en dat kon 'marcheren'. De poppen vlo-

gen de deur uit, het werd een rage onder Congogangers.

Heerom had zich altijd afzijdig gehouden van die toeristische drukte, maar op een dag waren de handelaars de man met de baard en de zwarte toga gevolgd tot op de boot, hem onderweg alle kunsten van de pop demonstrerend. Uiteindelijk was ook hij gezwicht en had er meteen maar twee gekocht.

Toen hij in 1970 uit Congo kwam was hij versleten. Zijn longen waren kapot en zijn hart was zwak, maar in een brief smeekte hij zijn vice-provinciaal terug te mogen gaan: 'Ik meen nog een goede te kunnen worden, om nog wat te werken in Congo.'

Op een foto uit die tijd zit hij in zijn kamer in het Antwerpse klooster te bidden, een oude man met witte haren en een kort baardje, een hoornen bril op de neus. Achter hem op de boekenplank een wazige ebbenhouten olifant. Hij moet eenzaam geweest zijn die laatste jaren. Ik herinner me niet dat we hem ooit bezochten. Hij was de man die altijd in Congo geweest was. Nu hij binnen ons bereik was, een oom als alle andere, was er geen weg die naar hem toe leidde.

Geruisloos is hij gestorven. Niemand heeft om hem getreurd. En als ik aan hem denk is hij nooit oud en ziek, maar rijst hij op langs het kanaal, een statige man in een zwart gewaad, omgeven door mysteries. Heerom van Congo.

Met de Fabiolaville naar Afrika

Ik ben heerom achternagereisd. Ook ik voel me die kille septemberochtend aan de reling van de Fabiolaville onwennig. Heerom indachtig heb ik de reis door de paters laten regelen. Ik moest niet aan iedereen vertellen dat ik journalist was, vonden ze, ik kon beter zeggen dat ik een ‘werkske voor de familie’ aan het maken was.

Broeder Rabau heeft me een zwarte missionariskoffer verkocht, een lelijk ding dat volgens hem oersterk is en de reis glansrijk zal doorstaan. Ergens onderin zit de marsepein voor een van heeroms confraters die nog steeds in de brousse woont. Juffrouw Nieberding, een vrome Brusselse die voor de missies werkt, stopte me een beeldje van de heilige Rita toe en liet me vervolgens met een gerust hart vertrekken, want er was een pater aan boord.

Ik moet even zoeken voor ik pater Bronek gevonden heb. Als de boot zich losmaakt van de kade, staat hij naast me op het dek, een knappe, gladgeschoren man van een jaar of vijfendertig met blonde krullen en een melancholische Slavische blik. Hij draagt jeans en op zijn wintercolbert heeft hij een kruisje gespeld. Voor hem is deze reis al dagen eerder begonnen, in Polen. Ik ben blij dat hij er is, dat ik niet alleen hoef te vertrekken.

Broeder Rabau is ons komen uitwuiwen. Honderden kilo's bagage voor de missies heeft hij aan Bronek meegegeven. Ook op mijn naam staan een paar invalidenwagentjes in het ruim van de boot. Als broeder Rabau een nietig grijs stipje in de verte is ge-

worden, kijkt Bronnek me aan. ‘Ik geloof dat ik met reductie reis,’ zegt hij, ‘want ik slaap in de ziekenkamer.’

Mijn hut is klein en functioneel: een smal bed, tafeltje, kast, douche. Geen zweem van de luxe uit heerooms tijd, toen de hutten in Jugendstil waren ingericht, met stemmige lampjes, spiegelende wandkasten en hoge bedden. Op de grond staat een kartonnen doos die van juffrouw Nieberding afkomstig blijkt te zijn, een tropenpakket met chocolade, soldatenkoeken en Quality Street-bonbons.

Bronnek neemt me mee naar de kamer waarheen hij verbannen is. ‘In de brousse zit ik ook al tussen de zieken,’ zegt hij met licht verwijt in de stem. Op een van de witgelakte ziekenbedjes ligt zijn gebedenboek *Prière du Temps Présent*. Ook hij heeft een tropenpakket gekregen.

Er zijn zeventig passagiers aan boord. Die eerste ochtend loopt iedereen wat verloren heen en weer. Buiten staat een gure wind en binnen komen we elkaar telkens weer tegen. Het heeft iets van een beginscène uit een film van Jacques Tati, al die ouders die hun kinderen voortzeulen door de gangen op zoek naar een plaats waar ze neer kunnen strijken. Schutterig zitten ze in de salon tegenover elkaar. Eén vader zal de hele reis met zijn kinderen blijven sjouwen, trap op, trap af, van het wandeldek langs het zwembad naar het bovendek, van de salon naar de bar en weer terug. Het Amerikaanse muziekje dat door de gangen zweeft, blijft hen achtervolgen.

Aan tafel vertelt Bronnek dat hij vóór zijn vertrek onderzocht is op aids. Want in de Kasaï, waar hij werkt, schijnt die ziekte te heersen.

‘Welke stam zit daar ook alweer?’ vraagt mijn buurman, een besnorde vijftiger.

‘De Tetela.’

‘Ah, die zijn nogal moordlustig naar het schijnt.’

‘Ik zit er al drie jaar,’ zegt Bronnek, ‘maar ik heb nog steeds niets van die mensen begrepen. De ene dag maken ze iemand dood en twee dagen later trekken ze zich de haren uit het hoofd van spijt.’

‘De zwarten zijn net kinderen, maar ze zijn niet stout,’ vindt mijn buurman, die Raskin blijkt te heten en eruitziet zoals ik me een koloniaal altijd heb voorgesteld: klein en daadkrachtig, een gouden ketting om de hals en een ring met zijn sterrenbeeld tweeling aan de vinger. Zevenentwintig jaar geleden is hij met twee valiezen naar de Congo vertrokken, nu heeft hij een eigen zaak. ‘Ze is niet groot, maar ze is wel van mij,’ zegt hij. Net als Broniek staat hij in Zaïre nog elke dag voor verrassingen. ‘Tijd telt voor die mensen niet,’ vertelt hij, ‘*lobi* betekent in het Lingala zowel gisteren als morgen. En het ergste is dat ze niet kunnen plannen. Ik ken een Zaïrees, en het is nochtans geen domme, die zijn bier driehonderd kilometer verder gaat halen omdat het daar drie zaïres per fles goedkoper is. Dat hij zoveel geld uitgeeft voor benzine, komt niet bij hem op. Zo is de Zaïrees. En het is gelukkig dat hij zo is, want wat zouden wij daar anders doen?’

Ze lachen om de Zaïrees die zijn kind DC4 doopte en om de man die in een sollicitatiebrief schreef dat hij zijn baas trouw zou blijven ‘*jusqu’à la faillite*’. Broniek herinnert zich dat een Vlaamse pater die vijfenveertig jaar in Zaïre gezeten had, ooit tegen hem zei: Als ik later in de hemel kom vraag ik aan God of hij de kop van een zwarte wil openmaken, want wat dáár inzit, dat zou ik wel eens willen weten.

Ik blijf de enige aan tafel te zijn die nog nooit in Afrika is geweest. De mededeling dat ik een rekening heb geopend bij de jezuïeten zodat ik op verschillende missieposten in Zaïre geld kan opnemen, wordt door mijn tafelgenoten op hoongelach onthaald: ‘De jezuïeten! Als die zaken doen, sluiten ze God zolang op in de sacristie,’ zegt André, een lange man met achterovergekamde haren die vroeger op het seminarie – het ‘priesterfabriekske’ – gezeten heeft. Hij wilde missionaris worden, maar veranderde van mening en vertrok later als dokter naar Congo. Ik vertel maar niets over de koffer die broeder Rabau me heeft verkocht en die nogal duur was.

Mijn tafelgenoten raken maar niet uitgepraat over de Zaïrezen. Vooral de kleine Raskin ontpopt zich tot een saillant verteller. De ene keer voert hij een vrouw ten tonele die kilometers

door de brousse loopt met op haar hoofd een fles met een bodempje palmolie die ze net gekocht heeft; terwijl ze de volgende week wéér olie nodig heeft! De andere keer laat hij een man die een barre tocht in zijn prauw achter de rug heeft, verschijnen in een vlekkeloos witte broek. Want zwarten kunnen zo onberispelijk gekleed zijn, zegt hij. Ik kan me die twee figuren moeilijk op één broussepaadje voorstellen.

Die eerste dagen aan tafel is het alsof ik een verhaal ben binnengestapt waarin iedereen behalve ik een rol heeft gekregen. Ik ben op weg naar een gebied dat zij allemaal kennen en waarover ze dezelfde mening hebben. Zij zeggen dat ze de zwarten niet begrijpen, ik begrijp hén niet. Alleen Bronek zie ik soms aarzelen. 'Ah, la vie est compliquée,' zegt hij dan. Ook André is soms zwijgzaam als de verhalen een hilarische wending krijgen.

Ik ben een buitenstaander en als dieren verdedigen mijn tafelenoten hun terrein, soms speels, soms boosaardig. Wil ik met een boot over de Zaïrestroom varen? Alleen? Gegrinnik alom. Heb ik een muskietennet bij me? 'Altijd je mond dichthouden,' adviseert Raskin, 'dat er geen insecten invliegen.' Laatst werd er in de streek van Bronek nog een landbouwkundig ingenieur opgegeten.

Hun verhalen voeren me terug naar het Congo van heerom. Ze duwen de beelden van het onafhankelijke Zaïre, het land van Lumumba en Mobutu dat ik later leerde kennen, naar de achtergrond. Wil ik door de brousse trekken? Dan zal ik te maken krijgen met zandvlooien. Die kruipen onder je teennagels en leggen daar eitjes. Nooit proberen ze er zelf uit te halen, dat gaat maar zweren. Altijd een Zaïrese boy roepen, die peutert ze er met een stukje hout uit. Er zijn beestjes die in je bloed kruipen, beweert Raskin, jaren later, als je Zaïre allang weer vergeten bent, begint het ineens overal te jeuken.

Blanken die in de *cité*, de zwarte woonwijk van Kinshasa leven, noemen ze *wai-wai*'s, die worden door niemand gerespecteerd. 'Je mag je tegenover zwarten nooit zwak tonen,' zegt Raskin, 'want wij zijn hun baas óf hun prooi. Als zij moeten kiezen tussen Jezus en Barabas, kiezen ze Barabas.'

Bronek vertelt over een Franse etnologue die bij de pygmeëën in de Kasai ging wonen om onderzoek te doen. Vier jaar later kwam ze terug. Ze was als een pygmeë gaan leven, ze droeg een lapje om de lendenen, verder niets. Haar armen zaten onder de beten en ze was zo mager als een hout. De zusters op de missie vonden haar zo zielig dat ze haar wekenlang verpleegd hebben. Waarna ze besloot terug te gaan naar het pygmeëendorp. 'Die kunnen we wel afschrijven,' zegt Raskin beslist.

'*Qu'est-ce que l'homme?*' verzucht Bronek in zijn beste Frans. Met wijdgespreide armen staat hij op het bovendek en kijkt uit over de zee. Hij wordt vaak zo ongedurig van de Bourgondische tafelsessies op de Fabiolaville dat hij na het tweede gerecht al opstapt. Dan trekt hij zich hier terug. Zodat hij de eerste van ons allemaal is die met een roodverbrand hoofd rondloopt.

In een van de strandstoelen leest de zwijgzame Belgische ambassadeur, die op weg is naar Ivoorkust, een boekje, een plaid over de benen geslagen. Later zullen de vier dames die alleen reizen en die iedereen al vlug 'de lustige weduwes' noemt, hier komen zonnebaden, maar nu is het nog een rustige plek.

Bronek is de afgelopen jaren gewend geraakt aan eenzaamheid, zegt hij, en de zee fascineert hem. Ooit wilde hij zeeman worden, maar hij mocht niet van zijn moeder omdat hij te jong was. Toen hij volwassen werd en zijn moeder hem niets meer kon verbieden, besloot hij priester te worden.

Zijn congregatie stuurde hem naar Zaïre omdat er in België geen roepingen meer waren. Het was voor het eerst dat hij naar het buitenland reisde. In Kinshasa zetten ze hem op een vliegtuigje dat naar het hart van het land vloog. Daarna nog zeven uur in een jeep over wegen vol gaten. Aan beide kanten van de weg rees het oerwoud op als een muur en soms opende het zich even en liet een paar rieten hutten zien. Hij was bang, hij had het gevoel dat ze hem naar het einde van de wereld brachten. In de leprakolonie waar hij terecht kwam, zaten alleen oude Vlaamse paters en zusters, zodat hij vaak dagenlang geen woord zei. Brieven arriveerden in een nabijgelegen stad en als ze het daar te veel